

ВЗАИМОВРЪЗКИ МЕЖДУ ОБРАЗОВАТЕЛНАТА СРЕДА И АКАДЕМИЧНАТА МОТИВАЦИЯ

Д-р Афердита Ахмети (Ремат)

Резюме: Изследването е продиктувано от новите насоки за развитие на икономиката, основана на знанието, създаването и поддържането на конкурентоспособност на образованието и обучението на студенти. Изследването е ориентирано към установяване и повишаване на академичната мотивация като фактор за успешна адаптация и удовлетвореност на студентите и докторантите от университетската среда.

RELATIONSHIPS BETWEEN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT AND ACADEMIC MOTIVATION

Aferdita Ahmeti (Remat)

Summary: The study is driven by new guidelines for the development of the knowledge-based economy, the creation and maintenance of the competitiveness of the education and training of students. The research is oriented towards identifying and enhancing academic motivation as a factor for successful adaptation and satisfaction of students and PhD students from the university environment.

Мотивационният процес се развива и реализира влиянието си върху поведението на индивидите в организационната среда. Ето защо, не е без значение как се организира човешкото поведение, как протича, кои фактори

и как участват в неговата регулация. Това с пълна сила се отнася и за академичната среда, която като структурирана среда предоставя необходимите условия за обучение на студентите. Кой са нейните елементи и как те поотделно, както и в съвкупност повлияват академичните изяви на младите хора. Несъмнено средата е значителен източник на влияние върху целия спектър от индивидуални дейности, което предполага, че също така влияе и върху мотивационните процеси, както върху тяхното зараждане, така и върху посоката и силата на тяхното проявление. От тази гледна точка в настоящото изследване средата представлява интерес, доколкото знанието за нея може да подпомогне разширяване на знанието за академичната мотивация.¹

Терминът „мотивация” в психологията има по-различно звучене отколкото в ежедневието си контекст (свързано с работата или училищата) и е една висока готовност за постигането на някаква цел в смисъл на един външен, често обоснован от стопански интереси, термин. В психологичен план този термин означава подтик към действие.^{2,3}

В изследването участват 217 студенти от редовна и задочна форма на обучение. Те се разпределят, както следва: по пол: мъже – 117; 50.4 %; жени – 100; 49.6 %; средната възраст на изследваните лица е 24 години. Извадката е достатъчна по обем, нормално разпределена. Данните са подходящи за анализи. Обработени са с IBM SPSS Statistics 21.

За изучаване на оптималното функциониране на индивидите в

---

¹ Митевска, М., Г. Петков. Академична мотивация – съвременни измерения. София: За буквите – О писменехъ, 2017, 204 с. ISBN 978-619-185-279-6

² Кърджиева, М. Релацията изкуство–мениджмънт. Политически и икономически трансформации в 21 век. Сборник с доклади от научна конференция на младите изследователи. Унив. изд. на ВСУ „Ч. Храбър“, 2013. ISBN 978-954-715-620-3, с. 326-346

³ Митевска-Енчева, М., Г. Петков. Личностни проекции върху удовлетвореността от живота. Годишна международна университетска научна конференция. Национален военен университет „В. Левски“, Шумен, 4–6 октомври 2017. Издателски комплекс на НВУ „В. Левски“, ISSN 1314-1937

социалната среда е необходимо последната да бъде описана чрез съществени особености. Съществуват различни подходи за характеризиране на средата като специфична система.⁴

Общоприета е тезата, че хората в дадена среда реагират не на нейните обективни дадености, а на собствените възприятия и оценки за нея. Затова настоящият метод е създаден по подобие на традиционно прилаганите методи за диагностика на субективната представа за организационната среда, обозначена с понятието „психологичен климат“, но съдържанието включва характеристики, присъщи на обособените три дименсии, които произтичат от подхода на психология на средата.⁵

Те са формулирани на основата на предварително интервю с учащи във ВУЗ. Изследваните лица оценяват доколко всяко твърдение се отнася за изучаваната среда, като използват 5-степенна скала със стойности от 1 – изобщо невярно. до 5 – напълно вярно.

Академичната мотивация включва познавателни и социални мотиви или съответно вътрешни и външни (Маркова, 1983; Harter, 1981)^{6,7}. Вътрешната мотивация се свързва с дейност, която носи удоволствие, а по отношение на външната мотивация дейността е средство за постигането на

---

⁴ Кърджиева, М. Фолклорното изкуство като система. Научен алманах. Серия Изкуства, 2012, книжка 2. Унив. изд. на ВСУ „Ч. Храбър“, ISSN 1311-9222, с. 78-83.

⁵ Митевска-Енчева, М., Г. Петков. Адаптацията към университетската среда, ключов фактор за оптимизиране на учебния процес. Нови информационни технологии в образователния процес. Сборник, Истанбул 4-8 април, 2015 г. С. Изд. За буквите – О писменехъ“, ISSN 1313-2768. III. 10 (2015), с. 299-309

⁶ Маркова, А. К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте. М.: Просвещение, 1983

⁷ Harter, S. A new self-report scale of intrinsic versus extrinsic orientation in the classroom: Motivational and informational components // *Developmental psychology*, 1981. V. 17. P. 300–312

други, съотнесени със съдържанието на дейността резултати.⁸ Тези мотиви се изграждат на основата на определени потребности, осъзнати или несъзнавани, на основата на ценности, критерии, съдържание, сила и място в йерархията (Божович, 1997; Гордеева, 2006; Ryan R., Deci E., 2000).^{9,10,11}

Противопоставянето «вътрешна – външна мотивация» в различни теоретични постановки свързва външната мотивация с четири типа регулации на поведението – екстернална, интроецирана, идентифицираща и интегрираща, характеризиращи се с различна степен на потребност от автономия и управление на собственото поведение (Гордеева, 2006; Ryan, R., Deci, E., 2008)^{12,13,14}.

Академичната мотивация се възприема като сложна многомерна структура, която включва не само мотиви, но и цели и стратегии за успех, както и познавателни механизми (Гордеева, 2006).^{15,16} Така академичната мотивация изиграва важна роля в осъществяването на ефективна учебна

---

⁸ Митевска-Енчева, М., Г. Петков. Влияние на емоционални статус върху академичната мотивация на студентите. Национална научна конференция с международно участие, VI: България – кръстопът на култури и цивилизации, С., 1 ноември 2016, ISSN 1314-7099

⁹ Божович Л.И. Отношение школьников к учению как психологическая проблема (1951) // Божович Л.И. Проблемы формирования личности: Избр. психол. труды / Под ред. Д.И. Фельдштейна. Изд. 2-е, стереотип. М.: Изд-во «Ин-т практич. психологии»; Воронеж: НПО «МОДЭК», 1997. С. 55–91

¹⁰ Гордеева Т.О. Психология мотивации достижения. М.: Смысл, Академия, 2006

¹¹ Ryan R., Deci E. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being // American Psychologist. 2000. V. 55. P. 68–78

¹² Гордеева Т.О. Психология мотивации достижения. М.: Смысл, Академия, 2006

¹³ Deci E.L., Ryan R.M. Facilitating optimal motivation and psychological well-being across life's domains // Canadian Psychology, 2008. V. 49. P.14–23

¹⁴ Ryan R., Deci E. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being // American Psychologist. 2000. V. 55. P. 68–78

¹⁵ Гордеева Т.О. Психология мотивации достижения. М.: Смысл, Академия, 2006

¹⁶ Митевска-Енчева, М., Г. Петков. Оптимално функциониране на обучаемите, ключов фактор за оптимизиране на учебния процес. Военен журнал, Брой 3, Изд. На Министерство на отбраната, ISSN 0861-7392, с. 127-133

дейност (Strenze, T., 2007).^{17,18} Изследването на академичната мотивация от своя страна запазва своята актуалност най-малко по две причини: може да прогнозира ефективността на обучението в университета, както и да предприеме препоръки за действия в конкретна насока, напр. избора на кариера и кариерно развитие.¹⁹ Това дава основание да се проучва въпросът за ефективността на академичната дейност и психичното благополучие на субекта, който се възползва от възможностите на своята позиция в средата, за да реализира свои потребности и цели, докато полага усилия да допринесе за постигане на целите (Чирков В.И., 1996; Deci E.L., Ryan R.M., 2008; Ryan R., Deci, E, 2000).^{20,21,22,23}

В крайния си вариант въпросникът се състои от седем скали:

1. Скала „Когнитивна мотивация“, която измерва стремежа за научаване на новото, вникване в наученото, свързано с преживяване на интерес и удоволствие от процеса на познанието.

2. Скала „Мотивация за постижения“ – измерва стремежа да се постигнат максимално високи резултати при ученето, да се изпита удоволствие от решаването на трудни задачи. Тези две скали от въпросника в пълна степен съответстват на скалите на AMS-C.

---

¹⁷ *Strenze T.* Intelligence and socioeconomic success: A metaanalytic review of longitudinal research // *Intelligence*, 2007. V. 35. P. 401–426

¹⁸ Петков, Г., М. Митевска. Взаимовръзки между социокултурната среда и личностните перспективи в български университети. Новата идея в образованието. Бургаски свободен университет. Т. 2 (2016), с. 242-248. ISSN 1311-3771; ISBN 978-619-7126-28-0

¹⁹ Митевска-Енчева, М., Г. Петков. Психология на скритото присъствие. София, За буквите – О писменехъ, 2017, 111 с. ISBN 978-619-185-290-1

²⁰ *Чирков В.И.* Самодетерминация и вътрешна мотивация поведения человека // *Вопросы психологии*, 1996. № 3. с. 116–132

²¹ *Deci E.L., Ryan R.M.* Facilitating optimal motivation and psychological well-being across life's domains // *Canadian Psychology*, 2008. V. 49. p. 14–23

²² *Ryan R., Deci E.* Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being // *American Psychologist*. 2000. V. 55. p. 68–78

²³ Петков, Г., М. Митевска. Проверка и оценка на знанията – психологически аспекти. Съвременни измерения на европейското образователно и научно пространство: сборник, ISSN 2367-7988 – Т. 3 (2015), с. 374-378

3. Скала „Мотивация на самоусъвършенстването“ е оригинална и измерва стремежа към развитие на способностите, потенциала на учащия се в рамките на учебната дейност, постигане на усещането за майсторство и компетентност.

4. Скала „Мотивация на самоуважението“ – измерва желанието да се учи, поради усещането за собствена значимост и за по-висока самооценка, свързани с постиженията в ученето. Тази скала съответства на потребността към уважение и самоуважение, която Маслоу дефинира, а също така и на близките по тип потребности, описани и от други автори (С. Хартер).

5. Скала „Интроектирана мотивация“ – измерва подбудите към учене, които се диктуват от усещането за срам и чувство на дълг пред себе си и другите значими хора.

6. Скала „Екстернална мотивация“ – оценява ситуацията на принуда към извършването на учебна дейност, която се дължи на необходимостта от това да се следват изискванията на социума, за да се избегнат от учащия се възможни проблеми, при това потребността от автономия се фрустрира максимално.

7. Скала „Амотивация“ – измерва отсъствието на интерес и смисъл от учебната дейност. Тази скала съответства на същата скала във въпросника AMS-C.

На респондентите е предоставена възможност да дадат следните оценки: изобщо невярно; вярно в малка степен; вярно донякъде; вярно в голяма степен; напълно вярно.

В долната таблица са показани данните за перцепциите на студентите за академичната среда.

Таблица 1. Психометрични характеристики на перцепциите на средата (n = 217)

Перцепции	M	SD	Skewness	Kurtosis
Нормативна база	4,05	,71	-,545	-,179
Строгост на реда	3,53	,63	,078	-,317
Достъпност	2,62	,91	,229	-,420
Престижност	3,70	,67	-,059	-,342
Изолираност	2,01	,81	1,068	,863
Натоварвания	2,42	,77	,644	,293
Удовлетвореност	3,03	,99	-,008	-,547
Впримченост	1,98	,82	,625	-,393
Защитеност	2,98	,74	-,081	-,124
Противоречивост	2,21	,71	,690	,269
Придвижване	3,46	,70	-,102	-,185

Заявеното в началото твърдение, че средата, като осигурява условията за академични занимания, повлиява поведението на индивидите, функциониращи в нея, навярно във всичките му аспекти.

На респондентите е предложена 5-степенна скала за оценка на вариантите за отговор на въпрос „Защо посещавате занятията в университета?“. Средните стойности и стандартните отклонения за цялата извадка и данни по същите показатели, получени в изследвания с оригиналната методика, са представени в таблицата по-долу.

Таблица 2. Психометрични показатели на скалите за измерване на академичната мотивация

Скали	Българска извадка			Skewness	Kurtosis	Оригинална методика	
	М	SD	α			М	SD
Когнитивна мотивация	17.29	2.97	.83	-1.31	1.68	16.16	3.46
Мотивация за постижения	16.18	3.32	.82	-.82	.29	14.33	3.89
Мотивация за самоусъвършенстване	16.50	3.31	.84	-.94	.45	15.76	3.29
Мотивация на самоуважението	16.44	3.39	.79	-.81	.07	15.08	3.98
Интроектирана мотивация	13.03	3.81	.64	-.11	-.46	12.69	4.16
Екстернална мотивация	8.70	3.96	.74	.79	.10	11.07	4.01
Амотивация	6.77	3.95	.84	1.47	1.29	6.31	3.19

Данните, посочени в таблицата по отношение на оригиналната извадка се основават на резултатите от 459 изследвани лица – студенти от 2 университета и две училища ($M = 65,6$; $SD = 15,3$). Коефициентът на вътрешна консистентност – алфа на Кронбах за общия бал е $.97$, а за отделните скали варира в диапазона от $.92$ до $.97$ (Гордеева. Психологическият журнал, 2014, том 35, № 4).

Както става ясно от представените резултати скалите се характеризират с добра вътрешна съгласуваност на айтемите и нормално разпределение. Сравнението с данните от оригиналната извадка показва, че в най-голяма степен се различават средните стойности по първата скала, която се отнася до изпитване на когнитивната мотивация. Като цяло средните стойности за български условия са по-високи по всички скали.

Доколкото става въпрос за академична среда обаче, тук се търси връзката на средата с мотивите за пребиваване именно в тази среда,

респективно с мотивите за участие в учебния процес. Данните са показани в следващата таблица.

Таблица 3. Взаимовръзки между аспектите на мотивацията и перцепциите на средата

Мотивация \ Перцепции	Мотивация						
	Когнитивна мотивация	Мотивация за постижения	Мотивация за самоусъвър- шенстване	Мотивация на самоуважението	Интроектирана мотивация	Външна мотивация	Амотивация
Нормативна база	.304** .000	.285** .000	.285** .000	.251** .000	.196** .004	-.020 .766	-.112 .099
Строгост на реда	.296** .000	.303** .000	.290** .000	.215** .001	.113 .097	-.087 .202	-.222** .001
Достъпност	-.265** .000	-.306** .000	-.294** .000	-.313** .000	-.185** .006	.002 .979	.027 .689
Престижност	.322** .000	.324** .000	.392** .000	.339** .000	.193** .004	-.139* .041	-.200** .003
Изолираност	-.280** .000	-.128 .060	-.248** .000	-.106 .119	.157* .021	.427** .000	.479** .000
Натоварвания	-.159* .019	-.051 .452	-.135* .046	-.060 .382	.189** .005	.371** .000	.416** .000
Удовлетвореност	.008 .904	.034 .622	.020 .767	.091 .181	.058 .397	.098 .150	.093 .172
Впримченост	-.126 .064	-.027 .688	-.094 .168	.010 .885	.208** .002	.386** .000	.433** .000
Защитеност	.047 .491	.123 .071	.077 .262	.109 .111	.119 .081	.160* .018	.144* .034
Противоречивост	-.229** .001	-.130 .056	-.184** .007	.004 .956	.222** .001	.405** .000	.474** .000
Придвижване	.226** .001	.134* .048	.207** .002	.084 .220	-.054 .431	-.241** .000	-.270** .000

Нормативната база, строгостта на реда, достъпността, престижността, изолираността и противоречивостта на средата последователно са свързани със слаби, до умерени взаимовръзки със: стремежа за научаване на нови неща и вникване в наученото („Когнитивна мотивация“); стремежа за постигане на високи резултати при ученето и изпитване на удоволствие от решаването на трудни задачи („Мотивация за постижения“); стремежа към развиване на способностите и личния потенциал („Мотивация на самоусъвършенстването“); усещането за собствена значимост и за по-висока самооценка („Мотивация на самоуважението“); побудите към учене, продиктувани от усещането за срам и чувство на дълг („Интроектирана мотивация“). Умерени до силни са взаимовръзките между амотивацията, т.е. отсъствието на какъвто и да е интерес към учебната дейност и изолираността на средата, натоварванията, които индивидът усеща, впримчеността, която изпитва, престоявайки в средата, противоречивостта на изискванията, на които е подложен, както и невъзможността му да се придвижва в средата.

Анализът на резултатите от изследването показва, че определени страни от университетската среда, възприети и осмислени от индивидите в нея участват в регулацията на индивидуалното поведение, като усилват или снижават мотивацията за извършване на едно или друго действие, свързано с процесите на учене. Това показва, че в управленската дейност на академичните ръководства следва да се отчита ролята на университетската среда и тя да се използва като един от лостовете за подобряване на климата в университета при опитите за подобряване на академичната успеваемост.

Освен конкретните резултати, изследването открива широки пространства за много нови изследвания в тази област.

Използвани източници

1. Божович, Л. И. Отношение школьников к учению как психологическая проблема (1951) // Божович, Л. И. Проблемы формирования личности: Избр. психол. труды / Под ред. Д. И. Фельдштейна. Изд. 2-е, стереотип. М.: Изд-во “Ин-т практич. психологии”; Воронеж: НПО “МОДЭК”, 1997. С. 55–91
2. Величков, А., Радославова, М., Петков, Г. Оптимално функциониране на личността в социална среда. София, 2002. Печатна база МВР. С. 282. ISBN – 954-8792-54-0
3. Гордеева, Т. О. Базовые типы мотивации деятельности: потребностная модель. Вестник Московского университета. Сер. 14, Психология, 2014, No. 3, 63–78
4. Гордеева, Т. О. Опросник “Шкалы академической мотивации”. Психологический журнал, 2014, 35(4), 96–107
5. Гордеева, Т. О. Психология мотивации достижения. М.: Смысл, Академия, 2006
6. Гордеева, Т. О., Леонтьев, Д.А., Осин, Е.Н. Вклад личностного потенциала в академические достижения // Личностный потенциал: структура и диагностика / Под ред. Д.А. Леонтьева. М.: Смысл, 2011. С. 642 – 667
7. Кърджиева, М. Релацията изкуство–мениджмънт. Политически и икономически трансформации в 21 век. Сборник с доклади от научна конференция на младите изследователи. Унив. изд. на ВСУ „Ч. Храбър“, 2013. ISBN 978-954-715-620-3, с. 326–346
8. Кърджиева, М. Фолклорното изкуство като система. Научен алманах. Серия Изкуства, 2012, книжка 2. Унив. изд. на ВСУ „Ч. Храбър“, ISSN 1311-9222, с. 78-83

9. Кърджиева, М. Анализ на длъжността Директор/Главен художествен ръководител на фолклорен ансамбъл. Innovation in science and education: Challenges of our time. Collection of scientific papers, London, 2017, ISBN 978-1-911354-19-2, с. 244-248
10. Кърджиева, М. Творчеството във фолклорното изкуство като процес. ИЗВЕСТИЯ на Съюза на учените – Варна. Серия Хуманитарни науки. - Варна, 1/2011. ISSN 1310-6376, с. 171-174
11. Маркова, А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте. М.: Просвещение, 1983.
12. Митевска-Енчева, М., Г. Петков. Влияние на емоционални статус върху академичната мотивация на студентите. Национална научна конференция с международно участие, VI: България – кръстопът на култури и цивилизации, С., 1 ноември 2016, ISSN 1314-7099
13. Митевска-Енчева, М., Г. Петков. Личностни проекции върху удовлетвореността от живота. Годишна международна университетска научна конференция, Национален военен университет „В. Левски“, Шумен, 4 – 6 октомври 2017. Издателски комплекс на НВУ „В. Левски“ ISSN 1314-1937
14. Митевска-Енчева, М., Г. Петков. Адаптацията към университетската среда, ключов фактор за оптимизиране на учебния процес. Нови информационни технологии в образователния процес. Сборник, Истанбул 4-8 април, 2015 г. С., Изд. За буквите – О писменехъ“, ISSN 1313-2768. Ш. 10 (2015), с. 299-309
15. Митевска, М., Г. Петков. Академична мотивация – съвременни измерения. София: За буквите – О писменехъ, 2017, 204 с. ISBN 978-619-185-279-6

16. Митевска-Енчева, М., Г. Петков. Оптимално функциониране на обучаемите, ключов фактор за оптимизиране на учебния процес. Военен журнал, Брой 3, Изд. на Министерство на отбраната, ISSN 0861-7392, с. 127-133
17. Митевска-Енчева, М., Г. Петков. Психология на скритото присъствие. София, За буквите – О писменехъ, 2017, 111 с. ISBN 978-619-185-290-1
18. Петков, Г., М. Митевска. Взаимовръзки между социокултурната среда и личностните перспективи в български университети. Новата идея в образованието. Бургаски свободен университет. Т. 2 (2016), с. 242-248. ISSN 1311-3771; ISBN 978-619-7126-28-0
19. Петков, Г., М. Митевска. Проверка и оценка на знанията – психологически аспекти. Съвременни измерения на европейското образователно и научно пространство: сборник, ISSN 2367-7988 – Т. 3 (2015), с. 374-378
20. Чирков, В.И. Самодетерминация и вътрешна мотивация поведения человека // Вопросы психологии, 1996. № 3. с. 116–132
21. Deci E.L., Ryan R.M. Facilitating optimal motivation and psychological well-being across life's domains // Canadian Psychology, 2008. V. 49. P.14–23
22. Harter S. A new self-report scale of intrinsic versus extrinsic orientation in the classroom: Motivational and informational components // Developmental psychology, 1981. V. 17. P. 300–312
23. Ryan R., Deci E. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being // American Psychologist. 2000. V. 55. P. 68–78
24. Strenze T. Intelligence and socioeconomic success: A metaanalytic review of longitudinal research // Intelligence, 2007. V. 35. P. 401–426